เรื่องพระพุทธเจ้าปรินิพพาน

มีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี หรือ ๘๐ ปี

พิมพ์แจกในงานฌาปนกิจศพ

คุณศรีภูมิ อิศรศักดิ์ ณ อยุธยา

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม พระนคร

๙ พฤศจิกายน ๒๕๐๓

เรียบเรียงโดย

พระปริยัติเวที วัดปทุมวนาราม พระนคร

เรื่องพระพุทธเจ้าปรินิพพาน

มีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี หรือ ๘๐ ปี

พิมพ์แจกในงานฌาปนกิจศพ

คุณศรีภูมิ อิศรศักดิ์ ณ อยุธยา

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม พระนคร

๙ พฤศจิกายน ๒๕๐๓

เรียบเรียงโดย

พระปริยัติเวที วัดปทุมวนาราม พระนคร

คำนำ

เมื่อวันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๐๓ คุณเตีย (*ม.ล. อธิศรพันธ์*) ไปบอกข้าพเจ้าว่า คุณภูมิภรรยาผมตายเสียแล้ววันนี้เอง ก็รู้สึกสลดใจ เพราะคุณศรีภูมินี้อายุก็ยังไม่แก่เท่าไร กำลังอยู่ในวัยประกอบการงาน เพื่อเป็นหลักของครอบครัวในกาลอนาคตต่อไป และเป็นสตรีที่มีใจบุญสุนทรทาน กตัญญูกตเวทีต่อบุพพการีผู้ล่วงลับไปแล้วเสมอ เมื่อถึงวันตายของบุพพการี จะเป็นสายของสามีหรือสายของตนก็ตาม ต้องไปประกอบการกุศลอุทิศให้เสมอมาทุกปี ทั้งเป็นผู้มีความประพฤติซื่อตรงต่อสามีและเพื่อนฝูงโดยทั่วกัน เมื่อมาด่วนสิ้นไปเช่นนี้ จึงเป็นที่น่าเสียดายของสามีและญาติมิตรทั่วไป

งานฌาปนกิจศพของคุณศรีภูมินี้ เจ้าภาพกำหนดงานกระชั้นชิด เพียง ๑๓ วันเท่านั้น ก็จัดการฌาปนกิจ ข้าพเจ้าจึงได้จัดพิมพ์หนังสือเรื่อง "พระพุทธเจ้าปรินิพพานเมื่อมีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี หรือ ๘๐ ปี" ที่ท่านกำลังอ่านอยู่นี้ เพื่อ

แจกเป็นธรรมบรรณาการ แก่ท่านที่มาในงานฌาปนกิจศพของคุณศรีภูมิ์นเรืองหนึ่ง

ก็เรื่องพระพุทธเจ้าปรินิพพาน ที่ท่านกำลังอ่านอยู่นี้เกิดเป็นปัญหาขึ้นในยุคนี้ว่า พระพุทธเจ้าปรินิพพานเมื่อมีพระชนมายุได้ ๑๐๐ ปี หรือ ๘๐ ปี กันแน่ ? เรื่องนี้มีผู้ไปถามข้าพเจ้าหลายท่านว่า ความจริงเป็นอย่างไร ? ข้าพเจ้าจะตอบโดยทันทีในเมื่อถูกถาม ก็กลัวจะผิดพลาดไป เป็นแต่เพียงให้คำตอบว่า เมื่อได้พบหลักฐานที่มาแล้ว จึงจะตอบให้ทราบภายหลัง ต่อมาข้าพเจ้าจึงได้หาโอกาสค้นคว้าหาหลักฐานมาปะติดปะต่อเขียนเรื่องนี้ขึ้น เพื่อแก้ความสงสัยที่เป็นปัญหาเกิดขึ้นนี้ให้กระจ่างแจ้ง การเขียนเรื่องนี้ได้อาศัยหลักฐานที่มาในคัมภีร์พระไตรปิฎก ทั้งบาลีและอรรถกถา และหนังสืออื่น ๆ มาเป็นเครื่องประกอบการพิสูจน์ว่า จะเป็นจริงอย่างไร ? แต่ขอให้ท่านผู้สนใจถือเสียว่า หนังสือเรื่องนี้เป็นเพียงความเห็นของท่านผู้หนึ่งเท่านั้น อาจจะมีท่านผู้อื่นเห็นไปอีกในทางตรงกันข้ามก็ได้ แต่ขอรับรองด้วยว่า หลักฐานที่นำมาเป็นเครื่องพิสูจน์ใน

หนังสือนี้ มีปรากฏชัดในปกรณ์คัมภีร์นั้น ๆ ดังที่ได้บอกไว้ในท้องเรื่องของหนังสือนี้แล้ว ถ้าท่านผู้สนใจอ่านโดยความพิจารณาด้วยหลักเหตุผลแล้ว ก็จะได้ความรู้ในเรื่องนี้และเรื่องอื่น ๆ ในทางพระศาสนากระจ่างแจ้งขึ้น และจะเป็นเครื่องเรืองปัญญาให้เจริญต่อไปแล.

อนึ่ง ถ้าหนังสือเรื่องนี้จักเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านด้วยแล้ว ขอจงได้อุทิศส่วนกุศลที่เกิดจากหนังสือนี้ แก่คุณศรีภูมิ ผู้ล่วงลับไปแล้วนั้นด้วย เทอญ.

วัดปทุมวนาราม พระนคร

๔ พฤศจิกายน ๒๕๐๓

ศรีภูมิ อิศรศักดิ์ ณ อยุธยา

ชาตะ	มรณะ
๒๑ เมษายน ๒๔๖๒	๒๘ ตุลาคม ๒๕๐๓

ประวัติของคุณศรีภูมิ

คุณศรีภูมิ เป็นบุตรีของเจ้าคุณวิสุทธิราชรังสรรค์ (*ใหญ่ บุนนาค*) และคุณหญิงวิสุทธิราชรังสรรค์ (*จำรัส*) เกิดเมื่อปีมะแม วันที่ ๒๑ เมษายน ๒๔๖๒ ตรงกับวันจันทร์ เมื่อเจริญวัยขึ้น ได้เข้าศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียน จนมีความรู้ความสามารถตามสมควรแก่ภาวะของกุลสตรีผู้อยู่ในวัยแห่งการเล่าเรียน ครั้นเสร็จภาวะแห่งการเล่าเรียนแล้วก็ได้อยู่กับบ้านปรนนิบัติมารดาบิดา ช่วยประกอบกิจธุระแบ่งเบาภาระของท่านทั้ง ๒ ให้ลุล่วงไปตามความสามารถ ต่อมาก็ได้ทำการสมรสกับคุณเตีย (*นาวาอากาศโท ม.ล. อธิศรพันธ์ อิศรศักดิ์*) ซึ่งเป็นบุตรชายของท่านเจ้าคุณอุดมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์ (*ม.ร.ว. ประยูร อิศรศักดิ์*) และคุณหญิงอุดมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์ (*ม.ร.ว. แฉล้ม*) ตั้งแต่ทำการสมรสแล้ว ก็ได้อยู่ร่วมสุขร่วมทุกข์กับครอบครัวเป็นผาสุกราบรื่นตลอดมา ในด้านการพระศาสนา ก็เป็นผู้ใจบุญสุนทรทาน คือมีนิสัยชอบบำเพ็ญทานอยู่เสมอมิได้ขาด ดังจะเห็นได้เช่นเมื่อถึงวันตายของบุพพการี จะเป็นสายของตนหรือของสามีก็ตาม หรือวันเทศกาลเป็นต้น ก็นำ

ภัตตาหารและเครื่องไทยทานไปทำบุญรวมกับหมู่ญาติ ๆ ที่วัดปทุมวนาราม ซึ่งเป็นที่บรรจุอัฐิธาตุของบรรพบุรุษเสมอมาเป็นนิตย์ ไม่เคยละเว้นเลย แม้จะมีภาระทางครอบครัวพัวพันอยู่สักเท่าไรก็ตาม ก็ขอให้ได้ทำตามความเห็นชอบก็แล้วกัน นี้เป็นเครื่องแสดงว่า เป็นผู้มีใจยึดมั่นอยู่ในการบุญกุศล และกตัญญูกตเวทีต่อท่านผู้เป็นบุพพการีอย่างแท้จริง นับว่าเป็นกุลสตรีที่เชิดชูประเพณีการทำบุญได้ดีคนหนึ่ง จะหาได้ไม่สู้จะง่ายนัก คุณศรีภูมิได้ถึงมรณกรรมลงด้วยโรคปัจจุบันทันด่วน เมื่อวันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๐๓ จึงเป็นที่น่าเสียดายของสามีและญาติมิตรทั่วไป

ด้วยอำนาจทานการบริจาคที่คุณศรีภูมิได้บำเพ็ญมาแล้วนั้น ๆ ประกอบกับการกุศลที่เจ้าภาพได้บำเพ็ญอุทิศครั้งสุดท้ายนี้ ขอจงดลบันดาลให้คุณศรีภูมิ ได้ประสพอิฏฐวิบูลมนุญผลในสัมปรายภพ ตามอุทิศนเจตนาทุกประการ เทอญ.

ปัญหาเรื่องพุทธปรินิพพาน

"พระพุทธเจ้าปรินิพพานเมื่อมีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี หรือ ๘๐ ปี ?"

เรื่องปัญหาที่ว่านี้ มีอาจารย์ผู้รู้หลายท่านในยุคนี้แสดงความเห็นต่าง ๆ กัน บางท่านว่า ปรินิพพานเมื่อมีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี บางท่านก็ว่า ปรินิพพานเมื่อมีพระชนมายุ ๘๐ ปี ทั้ง ๒ มตินี้ ต่างก็อ้างที่มาเป็นหลักประกอบความเห็นของตน และความเห็นทั้ง ๒ มตินี้ก็ยังขัดแย้งกันอยู่ ไม่อาจชี้ขาดว่าอย่างไรกันแน่ ? เรื่องนี้ควรจะได้รับการพิจารณาให้ถ่องแท้เสียก่อนว่า จะเป็น ๑๐๐ ปี หรือ ๘๐ ปี เพราะฉะนั้น ผู้เขียนเรื่องนี้จึงขอนำหลักฐานที่มาต่าง ๆ ทั้งในพระบาลีอรรถกถาและฎีกา มาเป็นเครื่องประกอบการพิจารณาเพื่อให้ความกระจ่างขึ้น ขอให้ท่านผู้สนใจจงตั้งใจอ่านโดยความพินิจพิเคราะห์ว่าจะเป็นจริงอย่างไรกันแน่ ? เพราะเรื่องนี้เป็นเรื่องที่มีหลักฐานอ้างอิง

อยู่ทั้ง ๒ มติ ก่อนอื่นจะขอนำมติแรกที่เห็นว่า ๑๐๐ ปี มาพิจารณาก่อน ภายหลังจึงจะนำมติที่ ๒ ที่เห็นว่า ๘๐ ปี มาพิจารณาต่อไป

มติแรกที่เห็นว่า พระพุทธเจ้าปรินิพพานเมื่อมีพระชนมายุ ๑๐๐ ปีนั้น มีตัวอ้างถึงพระบาลีที่มาหลายแห่ง เช่น ธรรมเจติยสูตรในมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์บ้าง คัมภีร์พุทธวงศ์แห่งอปทาน ในสุตตันตปิฎก ขุททกนิกายบ้าง และมหาปทานสูตรในทีฆนิกาย มหาวรรคเป็นต้นบ้าง เพราะฉะนั้น จึงขอรวบรวมเอาแต่เนื้อความในพระบาลีที่อ้างถึงนั้น ๆ มาประกอบการพิจารณาปัญหานี้ ดังต่อไปนี้

ธรรมเจติยสูตร ในสุตตันตปิฎก เล่ม ๑๓ ตั้งแต่หน้า ๕๐๖ ถึงหน้า ๕๑๕ มีความโดยย่อว่า เมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ เมทฬุปนิคม แคว้นสักกชนบท คราวนั้นพระเจ้าปเสนทิโกศล เสด็จเข้าไปเฝ้าเฉพาะพระองค์เดียว ครั้นแล้ว จึงกราบทูลสดุดีคุณธรรมที่มีอยู่ในพระผู้มีพระภาคเจ้า ถึง ๘ ข้อ เฉพาะข้อที่ ๘ ทรงกราบทูลว่า *"แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าก็เป็นกษัตริย์ แม้หม่อมฉันก็เป็นกษัตริย์ แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าก็เป็นชาวโกศล แม้หม่อมฉันก็*

เป็นชาวโกศล แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าก็มีชนมายุ ๘๐ ปี แม้หม่อมฉันก็มีอายุ ๘๐ ปี (เท่ากัน) ด้วยเหตุนี้ หม่อมฉันจึงได้ทำความอ่อนน้อมเป็นอย่างยิ่ง และแสดงความนับถืออย่างฉันมิตร ในพระผู้มีพระภาคเจ้า'' ดังนี้

มติแรกที่เห็นว่า พระพุทธเจ้าปรินิพพานเมื่อมีพระชนมายุ ๑๐๐ ปีนั้น ก็โดยอ้างถึงพระดำรัสของพระเจ้าปเสนทิโกศล ที่กราบทูลสดุดีพระผู้มีพระภาคเจ้าดังกล่าวแล้วนี้ เพราะท่านผู้เห็นเช่นนั้น ให้เหตุผลไว้ว่า เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศล กราบทูลสดุดีเช่นนั้นแล้ว ต่อจากนั้นพระพุทธเจ้ายังเสด็จเที่ยวจาริกไปเทศนาโปรดสรรพสัตว์อยู่อีกหลายปี (*คือยังเสด็จเที่ยวเทศน์โปรดสัตว์อยู่อีกถึง ๒๐ ปี จึงเสด็จปรินิพพาน*) หาใช่เสด็จปรินิพพานเมื่อมีพระชนมายุ ๘๐ ปีเลย ต้องเสด็จปรินิพพานเมื่อมีพระชนมายุ ๑๐๐ ปีแน่นอน และอ้างถึงพระดำรัสของพระพุทธเจ้า ที่พระองค์ตรัสเล่าชีวประวัติของพระองค์เอง ให้พุทธสาวกทั้งหลายฟัง ซึ่งมีปรากฏอยู่ในคัมภีร์พุทธวงศ์ แห่งสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เล่ม ๓๓ หน้า ๕๔๕ มีความตอนหนึ่ง ที่ทรงรับสั่งเกี่ยวด้วยพระชนมายุของพระองค์ว่า *''๑๐๐ ปีน้อยนัก เป็นอายุ*

ของเรามีอยู่ในบัดนี้" หรือจะแปลว่า "เดี๋ยวนี้ เรามีอายุ ๑๐๐ ปี น้อยนัก" ดังนี้ก็ได้ คำแปลทั้ง ๒ อย่างนี้ หมายความเหมือนกัน คือหมายความว่า "บัดนี้เรามีอายุได้ ๑๐๐ ปี" ดังนี้

อนึ่ง ยังได้อ้างถึงพระพุทธดำรัสของอดีตพุทธเจ้า ๒๔ พระองค์ ที่ล่วงมาแล้ว มีพระทีปังกรพุทธเจ้าเป็นองค์แรก และมีพระกัสสปพุทธเจ้าเป็นองค์ที่สุด ซึ่งทรงพยากรณ์พระพุทธเจ้าของเรา คราวเมื่อพระองค์เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ในชาติที่ล่วงมาแล้วนั้น ๆ มีความตอนหนึ่งที่อดีตพุทธเจ้าทั้ง ๒๔ พระองค์ ทรงพยากรณ์ทำนายไว้เหมือนกันหมด เมื่อแปลเอาแต่ใจความแล้ว มีดังต่อไปนี้คือ

"ตั้งแต่กัปป์นี้ไป (หมายเอากัปป์ที่อดีตพุทธเจ้าเหล่านั้นเกิดขึ้นในโลกครั้งดึกดำบรรพ์โน้น) ท่านผู้นี้ (คือหมายเอาพระพุทธเจ้าของเรา) จักเป็นพระพุทธเจ้า*ในโลก ในภัททกัปป์ข้างหน้าโน้น ทรงพระนามว่า โคดม พระชนมายุของพระโคดมผู้ทรงยศพระองค์นั้นจักมี ๑๐๐ ปี"* ดังนี้

ความที่ล่าชกมาแล้วนี้ มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์พุทธวงศ์ แห่งอปทานในสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เล่ม ๓๓ ตั้งแต่หน้า ๔๒๒ ถึงหน้า ๕๕๐ เนื้อความที่อดีตพระพุทธเจ้าทั้ง ๒๔ พระองค์ ทรงพยากรณ์ทำนายไว้นั้น ๆ เหมือนกันหมด คือเหมือนกันที่ว่า "*จักมีอายุ ๑๐๐ ปี*" นั่นเอง

พระพุทธดำรัสตรัสเล่าชีวประวัติของพระองค์เองให้พุทธสาวกทั้งหลายฟังก็ดี และที่อดีตพุทธเจ้าทั้ง ๒๔ พระองค์ทรงพยากรณ์ทำนายไว้ก็ดี ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ทั้ง ๒ แห่งนี้มีเนื้อความตรงกัน คือมีพระชนมายุ ๑๐๐ ปีเหมือนกันหมด แต่อดีตพุทธเจ้าทั้ง ๒๔ พระองค์มิได้ตรัสว่า พระโคดมจักปรินิพพานเมื่อมีพระชนมายุ ๑๐๐ ปีเลย

อนึ่ง ยังมีที่มาอีกแห่งหนึ่ง คือในคัมภีร์อรรถกถาชาดกปฐมภาค หน้า ๗๗ พระอาจารย์ผู้รจนาอธิบายไว้อย่างน่าฟัง เมื่อรวบรวมเอาแต่ใจความแล้ว มีดังต่อไปนี้ คือพระมหาสัตว์ (*หมายเอาพระพุทธเจ้าของเรา เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิต*) ก่อนแต่จะลงมาเกิดในมนุษยโลก ในภพปัจจุบันนี้ที่เป็นพระพุทธเจ้านี้ พระองค์

ได้ทรงตรวจดูมหาวิโลกน์ ๕ อย่าง คือการตรวจดูโดยรอบคอบเสียก่อน จึงได้ลงมาเกิด ก็มหาวิโลกน์ ๕ อย่างนั้น คือ: *กาลแห่งอายุ* ๑ *ทวีปที่ควรเกิด* ๑ *ประเทศที่ควรเกิด* ๑ *ตระกูลที่ควรเกิด* ๑ *อายุของพระชนนี* ๑

๑. กาลแห่งอายุนั้น ท่านอธิบายไว้ว่า สรรพสัตว์มีอายุยืนนานตั้งแต่แสนปีขึ้นไป และต่ำกว่า ๑๐๐ ปีลงมา ชื่อว่าเป็นกาลที่ไม่ควรมาเกิด ท่านให้เหตุผลไว้ว่า เมื่อสรรพสัตว์ที่มีอายุยืนนานตั้งแต่แสนปีขึ้นไปนั้น ชาติความเกิด ชราความแก่หง่อม และมรณะความตาย ของสรรพสัตว์ย่อมไม่ปรากฏให้เห็นได้เร็ว (คือสรรพสัตว์ย่อมไม่เห็นชาติ ชรา และมรณะทั้งของตนและของผู้อื่นได้ง่ายเลย) จริงอยู่ พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมทรงแสดงธรรมเนื่องด้วยสภาวทุกข์ทั้ง ๓ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ด้วยกันทุก ๆ พระองค์ พระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ ย่อมไม่พ้นไปจากไตรลักษณ์ทั้ง ๓ ดังกล่าวแล้วนี้ เมื่อทรงแสดงธรรมอยู่เช่นนั้น พวกสรรพสัตว์ย่อมไม่สนใจฟังและไม่ยอมเชื่อถือ (เพราะตนไม่เคยเห็นใครเกิดแก่เจ็บตายเลย ย่อมเป็นผู้ตกอยู่ในฐานะแห่งความประมาท) เมื่อเป็นเช่นนั้น ความตรัสรู้

ธรรมของสรรพสัตว์ก็ไม่มี เมื่อไม่มีความตรัสรู้ธรรมแล้ว สาสนะ คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ก็ไม่มีประโยชน์ คือไม่เป็นธรรมที่จะนำสัตว์ออกไปจากสังสาร-ทุกข์ได้ อนึ่ง ถ้าสรรพสัตว์ มีอายุต่ำกว่า ๑๐๐ ปีลงมา ก็ไม่เป็นกาลที่ควรมาเกิด เพราะสรรพสัตว์มีจิตตสันดานหนาแน่นไปด้วยกิเลส พระพุทธโอวาทที่ทรงสั่งสอนแก่สรรพสัตว์ผู้มีกิเลสหนาแน่นเช่นนั้น ย่อมไม่ตั้งอยู่ในจิตตสันดานได้นาน ย่อมหายไปโดยเร็ว เหมือนรอยที่ขีดในน้ำฉะนั้น เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าไม่เป็นกาลที่ควรมาเกิด ก็กาลที่ควรมาเกิดนั้นท่านให้เหตุผลไว้ว่า อายุของสรรพสัตว์อย่างต่ำตั้งแต่แสนปีลงมา อย่างสูงตั้งแต่ ๑๐๐ ปีขึ้นไป ในระหว่างนี้แหละ พระโพธิสัตว์ (คือพระพุทธเจ้า) จึงจักเสด็จมาเกิดในมนุษยโลก เพราะพวกสรรพสัตว์ย่อมเห็นความเกิดแก่เจ็บตายได้เร็ว ทั้งไม่เป็นผู้หนาแน่นไปด้วยกิเลสเท่าไรนัก

ส่วนทวีปที่ควรเกิดก็ดี ประเทศที่ควรเกิดก็ดี ตระกูลที่ควรเกิดก็ดี อายุของพระชนนีก็ดี ไม่เป็นข้อที่ควรยกขึ้นพิจารณาในปัญหาประเด็นนี้ แต่ก็ควรจะได้ทราบไว้บ้าง พอเป็นเครื่องเรืองปัญญาของท่านผู้ใคร่ศึกษาหาความรู้

ต่อไป จะได้อธิบายโดยย่อตามบาลีอรรถกถาและฎีกาแห่งพระสูตรนั้น ๆ ดังต่อไปนี้

๒. ทวีปที่ควรเกิดนั้น ท่านให้เหตุผลว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมไม่เกิดในทวีปทั้ง ๓ คือ อมรโคยานทวีป ๑ อุตตรกุรุทวีป ๑ บุพพวิเทหทวีป ๑ ย่อมเกิดเฉพาะในชมพูทวีปเท่านั้น เพราะเหตุไรจึงไม่เกิดในทวีปทั้ง ๓ นั้น? ข้อนี้ ท่านไม่ได้ชี้แจงเหตุผลอะไรไว้ในอรรถกถาที่กล่าวมาแล้วนั้นเลย ถ้าจะสันนิษฐาน ก็น่าจะผิดความมุ่งหมายไป เพราะยังไม่มีหลักฐานอ้างอิง จึงขอฝากนักตำนานไว้ในที่นี้ด้วย

๓. ประเทศที่ควรเกิดนั้น ท่านชี้เอามัชฌิมประเทศ คือประเทศกลาง ซึ่งตั้งอยู่ในชมพูทวีปนั่นเอง *(มัชฌิมประเทศ ซึ่งเป็นสถานที่เกิดของพระพุทธเจ้าแห่งชาวเรา ก็คือประเทศอินเดียทุกวันนี้เอง สมัยนั้นท่านจัดเป็นชมพูทวีปด้วย)* ข้อนี้ ท่านอธิบายไว้ว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายก็ดี พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายก็ดี พระอัครสาวกทั้งหลายก็ดี พระเจ้าจักรพรรดิราชทั้งหลายก็ดี หรือบุคคลเหล่าอื่นผู้มีบุญญานุภาพมาก เช่น กษัตริย์มหาศาล พราหมณ

มหาศาล และคฤหบดีมหาศาล ย่อมเกิดในมัชฌิมประเทศนี้เท่านั้น แม้พุทธมารดาและพุทธบิดา ก็เกิดในมัชฌิมประเทศทั้งนั้น ไม่เกิดในประเทศอื่นเลย ก็ชมพูทวีปและมัชฌิมประเทศนี้ น่าจะเป็นทวีปและประเทศที่ผูกขาดท่านเหล่านั้นไว้ ไม่ยอมให้ไปเกิดในสถานที่อื่นกระมัง? ข้อนี้ย่อมเป็นปัญหาที่น่าคิดอยู่มาก เพราะในอรรถกถาและฎีกาบางสูตร ท่านอธิบายไว้ว่า ศีลธรรมเป็นต้น มีอยู่ในประเทศใด ประเทศนั้น ชื่อว่าเป็นปฏิรูปประเทศ อันได้แก่มัชฌิมประเทศนั่นเอง พระพุทธเจ้าและท่านผู้มีบุญญานุภาพมากเป็นต้นดังกล่าวแล้วนั้น ก็ย่อมเกิดในมัชฌิมประเทศเท่านั้น ดังนี้ เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว ได้ยินว่า ชาวอุตตรกุรุทวีป (*อุตรกุรุทวีป*) ก็เป็นผู้มีบุญญานุภาพมากและมีศีลธรรมบริบูรณ์มิใช่หรือ? ทำไม ท่านเหล่านั้น จึงไม่ไปเกิดในทวีปนั้นเล่า? ข้อนี้ผู้เขียนยังไม่พบหลักฐานที่มาว่าเป็นเพราะเหตุไรจึงเป็นเช่นนั้น จะอธิบายก็กลัวจะผิดความมุ่งหมายไป จึงขอผ่านไป และขอฝากท่านผู้รู้ไว้ในที่นี้ด้วย

๔. ตระกูลที่ควรเกิด นั้น ท่านอธิบายไว้ว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายทุก ๆ พระองค์ ย่อมไม่เกิดในตระกูลแพทย์

คือตระกูลชนชั้นสามัญ และตระกูลศูทรคือตระกูลชนชั้นต่ำ ย่อมเกิดเฉพาะใน ๒ ตระกูล คือ ตระกูลกษัตริย์และตระกูลพราหมณ์ เพราะ ๒ ตระกูลนี้ ชาวโลกเขายกย่องนับถือว่าเป็นตระกูลสูงสุด ดีกว่า ๒ ตระกูลข้างต้นนั้น ข้อนี้ไม่มีปัญหาอะไรเลย เพราะมีเหตุผลเพียงพออยู่แล้ว คือว่า เมื่อพระพุทธเจ้าเกิดในตระกูลสูงที่ชาวโลกยกย่องนับถืออยู่แล้ว ก็เป็นหลักชัยอยู่ในตัวของพระองค์เองแล้ว เมื่อทรงประกาศศาสนา ก็เป็นการสะดวกสบายไม่ขลุกขลักยุ่งยาก เพราะหมู่ประชาชนเชื่อถือเป็นเดิมอยู่แล้ว ถ้าไปเกิดในตระกูลชนชั้นต่ำ เมื่อทรงประกาศศาสนาก็อาจจะเป็นการขลุกขลักไม่สะดวกสบาย เพราะหมู่ประชาชนรังเกียจถึงสัญชาติและตระกูลที่เกิดเห็นเป็นชั้นต่ำไป ก็ความเคารพเชื่อถือในท่านผู้เกิดในตระกูลสูงเป็นต้น เช่นพระประมุขของชาติในปัจจุบันนั้น ก็เป็นประจักษ์พะยานในข้อนี้ดีแล้ว ไม่จำเป็นจะต้องอธิบาย จึงขอผ่านไป

๕. ส่วนสตรีที่จะเป็นพุทธมารดานั้น ท่านให้เหตุผลไว้อย่างน่าฟังว่า *ต้องเป็นสตรีที่ไม่มีจิตใจโลเลในบุรุษอื่น คือเป็นผู้มีความประพฤติซื่อตรงต่อสามี ไม่มักมาก*

ไปด้วยกามคุณารมณ์ เป็นผู้ประพฤติสทารสันโดษ คือยินดีเฉพาะแต่คู่ครองของตนเท่านั้น และมีความเคารพยำเกรงในสามีทั้งไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามถึงสัญชาติตระกูลของสามีด้วย อนึ่ง ต้องเป็นสตรีที่ได้บำเพ็ญคุณความดีมามาก เมื่อกล่าวโดยสรูปแล้ว ได้แก่ไม่เป็นสตรีเจ้าชู้ ๑ ไม่เป็นสตรีที่เป็นนักดื่มสุรายาเมาเป็นต้น ๑ ไม่เป็นสตรีนักเล่นการพนัน ๑ ไม่คบเพื่อนชั่วเป็นมิตร ๑ ไม่เที่ยวกลางคืน ๑ ไม่เที่ยวดูการเล่น ๑ เป็นผู้มีศีล ๕ บริบูรณ์ไม่ด่างพร้อย ๑ เป็นผู้มีจิตใจประกอบด้วยพรหมวิหารธรรมทั้ง ๔ คือมีเมตตา ความรักใคร่ในสรรพสัตว์ทั่วไป มีกรุณาความสงสาร คิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ มีมุทิตา ความพลอยยินดี ในเมื่อเห็นผู้อื่นได้ดีมีความสุข และมีอุเบกขาความวางตนเป็นกลาง ไม่ดีใจไม่เสียใจในเมื่อผู้อื่นถึงความวิบัติ ๑ ทั้งเป็นสตรีที่มีจิตใจปราศจากอคติทั้ง ๔ คือไม่มีความลำเอียงเพราะรักใคร่กัน เพราะชังกัน เพราะเขลาและเพราะกลัวเขา ๑ สตรีที่ประกอบด้วยคุณธรรมดังกล่าวมาโดยย่อนี้ ท่านว่าควรเป็นมารดาของมหาบุรุษคือพระโพธิสัตว์ได้ และอายุของชนนีผู้เป็นมารดานั้น

เมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติแล้ว อย่างนานเพียง ๗ วัน ก็ทิวงคตไป คือสิ้นพระชนม์ไป เพราะเหตุไรจึงต้องสิ้นพระชนม์ไปเช่นนั้น ? ในบาลีอรรถกถาและฎีกาหลายแห่ง ท่านให้เหตุผลไว้ว่า เพราะพระครรภ์ที่ทรงพระโพธิสัตว์เช่นนั้นแล้ว ไม่ควรจะเป็นที่ปฏิสนธิรองรับสัตว์อื่นให้มาเกิดซ้ำอีก และเป็นพระครรภ์ที่ทรงท่านผู้วิเศษมาแล้ว ทั้งเป็นพระครรภ์ที่บริสุทธิ์ด้วย เพราะเหตุนั้น ธรรมดาจึงต้องบันดานให้ทิวงคตไป ข้อนี้เป็นปัญหาที่น่าคิดอีก เพราะเมื่อพระพุทธมารดาทิวงคตไปด้วยเหตุดังกล่าวแล้วนั้น ก็ทำไมพระพุทธบิดาจึงไม่เสด็จทิวงคตไปอีกเล่า ? เพราะพระพุทธบิดาก็เป็นอุปกรณ์อันสำคัญอย่างแท้จริง ในการยังพระโพธิสัตว์ให้เกิดมิใช่หรือ ? จะยอมให้แต่เฉพาะสตรีเพศฝ่ายเดียวเท่านั้น น่าจะเป็นอคติชอบกลอยู่ แต่ท่านโบราณาจารย์ทั้งหลาย ก็อธิบายให้เป็นกฎธรรมดาไป คือว่า ธรรมดานิยมหากบันดาลให้เป็นไปเช่นนั้น เพราะฉะนั้น ก็เป็นอันหมดปัญหา เพราะสังขารความปรุงแต่งทั้งหลาย ย่อมขึ้นอยู่กับกฎธรรมดา คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาด้วยกันทั้งหมด จะหลีกเลี่ยงไปไม่พ้นเลย นี้เป็นอธิบายเรื่องทวีป ประเทศ

ตระกูลที่ควรเกิด และอายุของพระชนม์โดยย่อ จึงขอยุติไว้เท่านี้ และขอนำท่านผู้อ่านมาเข้าประเด็นในข้อที่ว่า พระพุทธเจ้าปรินิพพานเมื่อมีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี หรืออย่างไร ? ต่อไป

เรื่องที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานเมื่อมีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี ได้กล่าวมาแล้วในข้อที่ ๑ คือกาลแห่งอายุที่ควรมาเกิดว่า *"อายุของสรรพสัตว์ อย่างต่ำตั้งแต่แสนปีลงมา อย่างสูงตั้งแต่ ๑๐๐ ปีขึ้นไป ในระหว่างนี้แหละ พระโพธิสัตว์ (คือพระพุทธเจ้า) จึงจักเสด็จมาเกิดในมนุษยโลก"* ดังนี้นั้น ข้อนี้ ถ้าพิจารณาอย่างผิวเผินแล้ว ก็น่าจะสมกับคำที่เป็นพุทธดำรัสของพระองค์เองที่ตรัสเล่าให้พุทธสาวกทั้งหลายฟัง และสมกับคำพุทธพยากรณ์ของอดีตพุทธเจ้าทั้ง ๒๔ พระองค์ แต่ถ้าจะพิจารณาโดยหลักเหตุผลแล้ว ก็ไม่มีข้อที่ยืนยันได้แน่นอนว่า พระองค์จะมีพระชนมายุได้ ๑๐๐ ปีเลย เพราะคำที่ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถานั้น เป็นคำปรารภกาลเวลาแห่งอายุของหมู่มนุษย์ต่างหาก คือในยุคที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาเกิดนั้น หมู่มนุษย์มีอายุอย่างสูง ๑๐๐ ปี เป็นหลักเกณฑ์แห่งอายุขัย แม้จะมากกว่านั้นบ้างก็มี น้อย

กว่านั้นบ้างก็มี แต่ส่วนมากมีอายุ ๑๐๐ ปี เป็นหลักเกณฑ์คำนวณทั่วไป แต่ก็มิใช่เป็นหลักเกณฑ์ตายตัว เพราะสมัยนั้น คนที่มีอายุ ๑๐๐ ปีขึ้นไป มีมากกว่าจำนวนอื่น ๆ เรื่องนี้ก็มีพระพุทธภาษิตที่พระองค์ตรัสไว้ในพระสูตรหลายแห่ง เป็นหลักประกันความข้อนี้ คือปฐมอายุสูตร และทุติยอายุสูตร ในสคาถวรรค สังยุตตนิกาย เล่ม ๑๕ หน้า ๑๕๘ พระองค์ตรัสกับภิกษุทั้งหลาย ทรงปรารภถึงอายุของประชาชนในสมัยนั้นว่า

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! อายุของหมู่มนุษย์นี้นิดหน่อย ควรเตรียมตัวไปยังโลกหน้ากัน ควรทำบุญกุศล ควรประพฤติพรหมจรรย์ ผู้ที่เกิดมาแล้วจะไม่ตายไม่มีเลย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดมีชีวิตอยู่ได้นาน ผู้นั้นเป็นอยู่อย่างนานเพียง ๑๐๐ ปี บางทีน้อยกว่านั้นบ้าง มากกว่านั้นบ้าง" ดังนี้

อนึ่ง ในนิทานวรรค สังยุตตนิกาย เล่ม ๑๖ หน้า ๒๒๗ พระองค์ตรัสกับภิกษุทั้งหลาย ทรงปรารภอายุของประชาชนชาวมคธรัฐในสมัยนั้นว่า

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บัดนี้แล ...... ประมาณอายุของหมู่มนุษย์ชาวมคธนิดหน่อย ชั่วประเดี๋ยวเดียว ผู้ใดมีชีวิตอยู่ได้นาน ผู้นั้นเป็นอยู่อย่างนานเพียง ๑๐๐ ปี บางทีน้อยกว่านั้นบ้าง มากกว่านั้นบ้าง.... ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระอรหันตสัมมาสัมพุทธะองค์นี้ (หมายเอาตัวพระองค์เอง) ได้เกิดขึ้นแล้วในโลก ในกาลบัดนี้แล (คือในระหว่างที่หมู่ชนมีอายุ ๑๐๐ ปี เป็นอายุขัย)" ดังนี้

พระพุทธภาษิตทั้ง ๒ แห่งนี้ ข้อแรก คือปฐม-ทุติย-อายุสูตร พระองค์ตรัสเตือนมิให้ประมาท ให้รีบขวนขวายทำบุญกุศล ..... ผู้ที่เกิดมาแล้วจะไม่ตายไม่มีเลย และตรัสต่อไปอีกว่า "ผู้ใด มีชีวิตอยู่ได้นาน ผู้นั้นเป็นอยู่อย่างนานเพียง ๑๐๐ ปี บางทีน้อยกว่านั้นบ้าง มากกว่านั้นบ้าง" นี้ก็หมายความว่า ชนในยุคนั้น มีอายุอย่างสูงเพียง ๑๐๐ ปี เป็นหลักเกณฑ์คำนวณทั่วไป มากกว่านั้นก็มี น้อยกว่านั้นก็มี ไม่เป็นหลักเกณฑ์ที่แน่นอน

ส่วนพระพุทธภาษิต ข้อที่ ๒ ที่ทรงปรารภอายุของประชาชนชาวมคธนั้น ประโยคต้น ก็หมายความเหมือน

ปฐม – ทุติยอายุสูตรที่กล่าวมาแล้ว คือทรงปรารภอายุของชนชาวมคธว่า *" นิดหน่อย ชั่วประเดี๋ยวเดียว ....."* ส่วนประโยคหลังว่า *" พระอรหันตสัมมาสัมพุทธะองค์นี้ (หมายเอาตัวพระองค์เอง)* ได้เกิดขึ้นแล้วในโลก *ในกาลบัดนี้แล ......"* ดังนี้ วรรคนี้หมายความว่า *พระองค์ได้มาเกิดในยุคที่หมู่ชนมีอายุอยู่ในระหว่าง ๑๐๐ ปี เป็นเกณฑ์แห่งอายุขัย* และพระองค์ก็มิได้ตรัสเลยว่า *" ตัวพระองค์เองมีอายุ ๑๐๐ ปี"*

อนึ่ง ในมหาปทานสูตร ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่ม ๑๐ หน้า ๔ ที่พระองค์ตรัสเล่าชีวประวัติของพระองค์เอง ให้พุทธสาวกทั้งหลายฟังนั้น พระองค์ก็มิได้ตรัสว่า *" บัดนี้เรามีอายุ ๑๐๐ ปี"* ดังนี้เลย เป็นแต่เพียงตรัสว่า *" บัดนี้ประมาณอายุของเรานิดหน่อย ชั่วประเดี๋ยวเดียว ผู้ใดมีชีวิตอยู่ได้นาน ผู้นั้น เป็นอยู่อย่างนานเพียง ๑๐๐ ปี บางทีน้อยกว่านั้นบ้าง มากกว่านั้นบ้าง"* ดังนี้ แม้ในพระสูตรอื่น ๆ มีชราสูตรเป็นต้น ก็ตรัสโดยทำนองนี้ ที่พระองค์ทรงตรัสเช่นนั้น ก็เพื่อทรงเตือนเหล่าพุทธสาวกว่า *" อายุของเหล่าสัตว์ ทั้งของพระองค์เองด้วย นิดหน่อย*

ชั่วประเดี๋ยวเดียวเท่านั้น ให้รีบบำเพ็ญเพียรต่อไป อย่าได้ประมาท เพราะกาลแห่งอายุเป็นไปเพียงนิดหน่อย ไม่นานเลย" ดังนี้ หาได้ทรงมุ่งตรัสถึงพระชนมายุของพระองค์ว่า ๑๐๐ ปี ดังที่อาจารย์บางพวกเข้าใจกันไม่

อนึ่ง เมื่อย้อนกลับไปพิจารณาถึงพุทธดำรัสของพระ-องค์เอง ที่ตรัสเล่าให้พุทธสาวกทั้งหลายฟัง ดังที่กล่าวมาแล้วในตอนต้น ๆ ว่า "*เดี๋ยวนี้เรามีอายุ ๑๐๐ ปี น้อยนัก*" ดังนี้ ถ้าเป็นพระดำรัสออกจากพระโอษฐ์ของพระองค์จริงแล้วไซร้ ก็ต้องยอมรับว่า พระองค์ต้องมีพระชนมายุ ๑๐๐ ปีแน่ แต่ในคัมภีร์พุทธวงศ์นั่นเอง บันทัดที่ ๑๑ ก่อนที่ทรงรับสั่งถึงอายุของพระองค์ มีบาลีประโยคหนึ่ง เป็นพระดำรัสของพระองค์เอง ที่ทรงรับสั่งเนื่องด้วยรัศมีและพระกายของพระองค์ว่า

"พฺยามปฺปภา สทา มยฺหํ โสฬสหตฺถมุคฺคโต"

ที่แปลว่า "*รัศมีซ่านออก (จากกาย) ของเราข้างละวาทุกเมื่อ กายของเราสูง ๑๖ ศอก*" หรือจะแปลเอาแต่ประโยคหลังว่า "*เราสูง ๑๖ ศอก*" ดังนี้ก็ได้

ถ้าบาลีประโยคนี้ไม่เคลื่อนคลาดแล้ว ย่อมทำให้สงสัยว่า พระพุทธเจ้าจะมีพระกายสูงถึง ๑๖ ศอกหรือ ? ไม่น่าจะเป็นไปได้เลย ถ้าเคลื่อนคลาดแล้ว และแก้เป็น "โสฬสหตฺถมุคฺคตา" แปลว่า "*รัศมี ...... พุ่งขึ้นไปประมาณ ๑๖ ศอก*" ดังนี้ ก็พอจะฟังได้ เพราะศัพท์ว่า "โสฬสหตฺถมุคฺคตา" เป็นคุณศัพท์ของบทว่า "พฺยามปฺปภา" แต่ได้สอบดูกับฉบับต่างประเทศแล้ว ก็เป็น "โสฬสหตฺถมุคฺคโต" เหมือนกัน คำแปลก็เหมือนที่แปลมาแล้วข้างต้นนั้น ฉะนั้น ศัพท์ว่า "โสฬสหตฺถมุคฺคโต" จะเป็นอย่างอื่นไม่ได้ ต้องเป็นคุณศัพท์ของบทว่า "*กาโย*" ที่แปลว่า "*พระกาย*" ดังที่แปลมาแล้ว ถ้าเป็นดังที่ว่ามานี้แล้ว จะยอมรับหรือไม่ว่า บาลีนี้ออกจากพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้าจริง ? น่าจะเป็นคำที่พระคันถรจนาจารย์ร้อยกรองขึ้นทีหลัง แล้วบรรจุเข้าในพระโอษฐ์ก็อาจเป็นได้ และในคัมภีร์บาลีของเราที่เป็นเช่นนี้ก็มีอยู่หลายแห่ง แต่จะไม่นำมากล่าวในที่นี้ เพราะไม่ใช่เรื่องที่จะมาวินิจฉัยศัพท์ในที่นี้ จึงขอนำท่านผู้อ่านมาเข้าประเด็นที่เป็นปัญหากันต่อไป

เรื่องนี้ตามมติของนักปราชญ์ผู้รู้ทั้งหลาย ท่านสันนิษฐานไว้อย่างน่าฟังว่า พระพุทธเจ้าของเราไม่ใหญ่โตกว่าพระสาวกในยุคเดียวกันนัก คงมีพระกายไล่เลี่ยกันนั่นเอง และท่านสาธกด้วยบาลีที่มาหลายแห่ง จะนำมากล่าวในที่นี้เพียง ๒ เรื่อง พอเป็นอุทาหรณ์ดังต่อไปนี้ คือ :—

คราวหนึ่ง พระเจ้าอชาตศัตรูราช พระเจ้าแผ่นดินมคธเสด็จเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าในคืนวันหนึ่ง ขณะนั้นพระพุทธองค์เสด็จประทับอยู่ในท่ามกลางภิกษุสงฆ์ ท้าวเธอเมื่อเสด็จเข้าไปถึงแล้ว ทรงกำหนดไม่ได้ว่า องค์ไหนเป็นพระพุทธเจ้า จึงทรงรับสั่งถามหมอชีวกโกมารภัจจ์ เมื่อหมอชีวกทูลบอกจึงทรงกำหนดรู้ได้ เรื่องนี้มีปรากฏอยู่ในสามัญญผลสูตร ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค เล่ม ๙ หน้า ๖๑—๑๑๓

อีกเรื่องหนึ่ง ปุกกุสาติกุลบุตร ไม่เคยเห็นพระพุทธเจ้าเลย แต่มีศรัทธาความเลื่อมใส ได้ละฆราวาสวิสัยออกบวชอุทิศต่อพระพุทธเจ้า แล้วได้เข้าไปพักอยู่ที่โรงช่างหม้อแห่งหนึ่งก่อน ต่อมาพระพุทธเจ้าได้เสด็จเข้าไปขอพักอยู่ด้วยท่านปุกกุสาติ ไม่ทราบว่าเป็นพระพุทธเจ้าที่ตนบวชอุทิศถวาย สำคัญว่าเป็นบรรพชิตสามัญรูปหนึ่งเท่านั้น เมื่อ

พระพุทธเจ้าทรงสนทนาปราศรัย แล้วทรงแสดงธรรมเนื่องด้วยธาตุ ๖ และผัสสะ ๖ เป็นต้นจบลงแล้ว ท่านปุกกุสาติจึงได้รู้ว่า ท่านผู้นี้เป็นพระพุทธเจ้าที่ตนบวชอุทิศถวาย เรื่องนี้มีปรากฏอยู่ในธาตุวิภังคสูตร มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ เล่ม ๑๔ หน้า ๔๓๔—๔๔๘

ทั้ง ๒ เรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าของเรา มีพระกายไม่ใหญ่โตและไม่สูงเกินกว่าพระสาวกในยุคเดียวกันเท่าไร คำที่ว่า สูงถึง ๑๒ ศอกนั้น น่าจะเป็นไปไม่ได้ทีเดียว เรื่องนี้ขอให้ท่านผู้อ่านวินิจฉัยด้วยปัญญาของตนเอง ก็จะทราบได้ดี และขอได้โปรดดูพระวินิจฉัยของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ซึ่งพระองค์ผู้ทรงเปรื่องปราชญ์ในบาลีภาษา ได้ทรงสันนิษฐานไว้ในกัณฑ์ที่ ๑๐ แห่งวินัยมุขเล่ม ๑ ก็จะทราบได้ดีว่า เป็นอย่างไร ข้าพเจ้าไม่จำเป็นจะต้องนำมากล่าวในที่นี้อีก เพราะจะนอกเรื่องมากไป ฉะนั้น ถ้าบาลีในคัมภีร์พุทธวงศ์ดังที่กล่าวแล้วนี้ออกจากพระโอฐและไม่เคลื่อนคลาดแล้ว ก็ต้องยอมรับว่าพระพุทธเจ้าสูงถึง ๑๒ ศอก และมีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี จึงเสด็จปรินิพพาน แต่ถ้าไม่ยอมรับรองแล้วไซร้ พระองค์ก็คง

มีพระกายไม่สูงถึง ๑๖ ศอก และมีพระชนมายุไม่ถึง ๑๐๐ ปี เลย คงจะเสด็จปรินิพพานต่ำกว่า ๑๐๐ ปีแน่นอน

อนึ่ง ถ้าย้อนกลับไปพิจารณาถึงพุทธดำรัส ที่อดีตพุทธเจ้าทั้ง ๒๔ พระองค์ ทรงพยากรณ์ทำนายไว้ ก็จักเป็นเช่นเดียวกันนั่นเอง เพราะน่าจะเป็นคำที่พระคันถรจนาจารย์ร้อยกรองขึ้นทีหลัง แล้วบรรจุเข้าในพระโอฐของพระพุทธ-เจ้าดังกล่าวมาแล้ว และพระดำรัสที่อดีตพุทธเจ้าทั้ง ๒๔ พระองค์ ทรงพยากรณ์ทำนายไว้นั้น ก็เป็นพระดำรัสของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันนั่นเอง ที่ตรัสเล่าชีวประวัติของพระองค์เอง ให้พุทธสาวกทั้งหลายฟังดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นว่า "*ตั้งแต่กัปป์นี้ไป ฯ ล ฯ ท่านผู้นี้ (คือหมายเอาพระพุทธเจ้าของเรา) จักเป็นพระพุทธเจ้าในโลก ในภัททกัปป์ข้างหน้าโน้น ทรงพระนามว่าโคดม พระชนมายุของพระโคดมผู้ทรงยศพระองค์นั้นจักมี ๑๐๐ ปี*" ดังนี้ ถ้ายอมรับว่า พระดำรัสนี้ออกจากพระโอฐจริงแล้วไซร้ ก็ควรรับรองว่า เป็นจริงอย่างที่ตรัสไว้นั้น คือต้องมีพระชนมายุ ๑๐๐ ปีแน่นอน จึงเสด็จปรินิพพาน เพราะพระวาจาที่ตรัสไว้แล้วอย่างไร จะเป็นไปอย่างอื่นไม่ได้ คือต้องเป็นไปอย่างที่

ตรัสไว้แน่นอน จะเป็นสองแง่สองมุมไม่ได้ ทั้งเป็นพระวาจาที่ไม่ขัดแย้งกันเลย แต่เมื่อมาพิจารณาถึงพระดำรัสที่พระองค์ตรัสไว้จวนจะเสด็จปรินิพพาน ซึ่งมีปรากฏอยู่ในมหาปรินิพพานสูตรแล้ว ก็ขัดแย้งกันทีเดียว คือในพระสูตรนี้บ่งชัดว่า พระองค์มีพระชนมายุ ๘๐ ปี ซึ่งท่านว่าเป็นพระดำรัสออกจากพระโอฐจริงๆ และทรงรับสั่งจวนจะเสด็จปรินิพพานแล้วด้วย เหตุดังนั้น พระดำรัสที่พระองค์ตรัสเล่าชีวประวัติของพระองค์เอง ทั้งของอดีตพุทธเจ้า ซึ่งมีปรากฏอยู่ในคัมภีร์พุทธวงศ์ดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น จึงน่าจะเป็นคำร้อยกรองขึ้นทีหลังดังกล่าวแล้ว เพราะมีเนื้อความขัดแย้งกันอยู่อย่างชัด ๆ

อนึ่ง ถ้าจะพิจารณาความหมายไปอีกทางหนึ่ง ก็น่าจะเป็นไปไม่ได้อีก คือพระพุทธดำรัสที่อดีตพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ทำนายล่วงหน้าไว้นั้น ท่านใช้คำว่า "*จักมีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี*" ดังนี้ คำว่า "จัก" ในที่นี้ เป็นกิริยาอนาคตกาล คือเป็นคำบ่งถึงกาลข้างหน้า อันมีเรื่องยังไม่ปรากฏ เป็นการคาดคะเนว่า จักเป็นอย่างนั้น จักเป็นอย่างนี้ อาจเป็นจริงบ้าง ไม่จริงบ้างก็ได้ ไม่แน่นอนเสมอไป

คืออาจมีพระชนมายุเกินกว่า ๑๐๐ ปีก็ได้ หรือหย่อนกว่านั้นก็ได้ เพราะกิริยาศัพท์ที่กล่าวถึงกาลข้างหน้านั้น จะถือเป็นจริงแน่นอนเสมอไปทุกเรื่องไม่ได้มิใช่หรือ? ถ้าอนุวัตรตามความเห็นดังกล่าวมานี้แล้ว พระพุทธเจ้าของเราก็คงมีพระชนมายุเพียง ๘๐ ปีเท่านั้น จึงเสด็จปรินิพพาน หาใช่เสด็จปรินิพพานเมื่อมีพระชนมายุ ๑๐๐ ปีเลย เพราะฉะนั้น จึงขอนำมติที่ ๒ ที่เห็นว่า พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานเมื่อมีพระชนมายุ ๘๐ ปีมาพิจารณา โดยจะยึดเอามหาปรินิพพาน-สูตร และอรรถกถาต่าง ๆ เป็นหลักพิสูจน์ต่อไป ขอให้ท่านผู้สนใจจงอ่านโดยความพินิจพิเคราะห์ว่า จะเป็น ๑๐๐ ปี หรือ ๘๐ ปีกันแน่?

มหาปรินิพพานสูตรที่อ้างถึงนี้ มีอยู่ในทีฆนิกาย มหาวรรค ในสุตตันตปิฎก เล่ม ๑๐ หน้า ๑๑๗—๑๑๘ และหน้า ๑๗๒ มีเนื้อความขัดแย้งกันกับคัมภีร์พุทธวงศ์ดังกล่าวแล้วข้างต้นนั้น คือพระสูตรนี้ในหน้า ๑๑๗—๑๑๘ มีความว่า ขณะที่พระองค์ทรงจำพรรษาอยู่ ณ บ้านเวฬุวคาม แขวงนครไพศาลี ได้ทรงประชวรอย่างหนัก จวนจะเสด็จปรินิพพานที่เดียว ครั้นทรงหายจากประชวรแล้ว ได้เสด็จออกจาก

พระวิหารไปประทับอยู่ ณ ร่มเงาแห่งพระวิหาร ขณะนั้นท่านพระอานนท์เข้าเฝ้า ได้กราบทูลถึงความผาสุกของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ทรงมีความอดทนเป็นอย่างดี แล้วได้กราบทูลอาราธนามิให้เสด็จปรินิพพาน เพราะจะได้ทรงแสดงธรรมแก่พุทธบริษัทอย่างใดอย่างหนึ่งอีก พระองค์ตรัสว่า "*ภิกษุสงฆ์จะมาหวังอะไรในเราตถาคตเล่า? เพราะพระธรรมเราตถาคตได้แสดงแล้ว ไม่ให้มีภายใน ไม่ให้มีภายนอกกำมือของอาจารย์ (คือจะซ่อนความลับไว้) ในธรรมทั้งหลาย ไม่มีแก่เราตถาคตเลย (คือเราตถาคตได้ชี้แจงแสดงหมดแล้วแก่เหล่าพุทธบริษัททั้ง ๔ ไม่มีข้อลี้ลับอะไรเลย ที่เราตถาคตยังไม่ได้แสดง)*" ดังนี้ ครั้นตรัสดังนั้นแล้ว จึงทรงปรารภวัยของพระองค์ว่า "*ดูก่อนอานนท์! ก็บัดนี้แล เราแก่เฒ่าเป็นผู้ใหญ่ ล่วงกาลผ่านวัยเสียแล้ววัยของเรา ๘๐ ปีเข้านี้แล้ว กายของเราตถาคต เปรียบเหมือนเกวียนที่ชำรุด ที่ซ่อมแซมด้วยไม้ไผ่ฉะนั้น*" ดังนี้

พระพุทธดำรัสนี้ ก็ทรงปรารภว่า "*วัยของเรา ๘๐ ปีเข้านี้แล้ว*" และขณะที่ทรงปรารภนั้น ก็เป็นภายในพรรษาซึ่งเป็นปัจฉิมพรรษา คือพรรษาที่ ๔๕ อันเป็นพรรษาที่สุด

นั่นเอง เมื่อทรงจำพรรษา ณ บ้านเวฬุวคามดังกล่าวนั้นแล้ว ต่อไปก็มิได้ทรงจำพรรษา ณ ที่ไหนอีก ครั้นทรงออกพรรษาปวารณาแล้ว ก็เสด็จไปตามลำดับจนถึงนครกุสินาราภายในกลางเดือน ๖ แล้วก็เสด็จปรินิพพานกลางเดือน ๖ นั่นเอง เพราะฉะนั้น เพื่อให้ความเรื่องนี้กระจ่างขึ้น จึงขอเล่าประวัติระยะทางเสด็จพุทธดำเนินไปปรินิพพาน ณ นครกุสินารา จับเรื่องตั้งต้นแต่ทรงจำพรรษาอยู่ ณ บ้านเวฬุวคามโดยย่อต่อไปนี้

เมื่อพระองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ออกพรรษาปวารณาที่บ้านเวฬุวคามนั้นแล้ว กาลต่อมาได้เสด็จไปประทับที่ปาวาลเจดีย์ แขวงนครไพศาลี แล้วได้ทรงปลงอายุสังขาร (*คือ กำหนดวันที่จะเสด็จปรินิพพาน*) ณ ที่นั้นโดยพระพุทธดำรัสตรัสสั่งว่า "*โดยล่วงไป ๓ เดือนตั้งแต่เดือนนี้เราตถาคตจักปรินิพพาน*" ดังนี้ การที่พระองค์ทรงปลงอายุสังขารนี้ ก็คือการทรงตั้งพระทัยจะเสด็จปรินิพพานนั่นเอง เพราะทรงเห็นว่า อายุสังขารจะเป็นไปไม่ได้อีกแล้ว เพราะสังขารร่างกายนี้ ชำรุดทรุดโทรมมาก แม้จะซ่อมแซมเท่าไร ๆ ก็คงไปไม่รอด เปรียบเหมือนเกวียนที่ชำรุด ที่

ซ่อมแซมด้วยไม้ไผ่ดังกล่าวแล้วข้างต้นนั้น เพราะฉะนั้น พระองค์จึงทรงตัดสินพระทัยกำหนดวันที่จะเสด็จปรินิพพานให้แน่นอนไว้ เพื่อทรงเตือนเหล่าพุทธสาวกทั้งหลายให้รู้ล่วงหน้าไว้ จะมิได้ประมาทมัวเมากัน การที่ทรงปลงอายุสังขารนี้ จะเป็นวันไหน เดือนไหน พระบาลีมิได้ระบุไว้เลย แต่ในคัมภีร์อรรถกถาทั้งหลาย พระอาจารย์ผู้รจนา ซึ่งเป็นผู้ชำนาญในประวัติศาสตร์ทางพุทธศาสนาบอกตรงกันทุกแห่งว่า "*ทรงปลงในวันเพ็ญมาฆมาส กลางเดือน ๓ ก่อนวันปรินิพพาน ๓ เดือน*" ดังนี้ เมื่อคำนวณนับดูตั้งแต่กลางเดือน ๓ ถึงกลางเดือน ๖ ก็ได้ ๓ เดือนพอดี คำของพระอาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์อรรถกถาทั้งหลาย ก็ตรงกับพระพุทธดำรัสที่ตรัสสั่งไว้ดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น การทรงปลงอายุสังขาร ต้องเป็นกลางเดือน ๓ อย่างแน่นอน จะเป็นเดือนอื่น ๆ ไม่ได้เลย

ครั้นทรงปลงอายุสังขารที่ปาวาลเจดีย์นั้นแล้ว ก็เกิดอัศจรรย์มีแผ่นดินไหวเป็นต้น ท่านพระอานนท์ได้เข้าเฝ้าทูลถามถึงเหตุที่แผ่นดินไหวนั้น พระองค์ก็ทรงแสดงเหตุที่ทำให้แผ่นดินไหวนั้น มี ๘ ประการ *มีลมกำเริบ* (ลมได้ฝุ่น)

เป็นต้น ต่อจากนั้นก็ทรงแสดงบริษัท ๘ จำพวก ที่พระองค์เคยเข้าไปนั่งสนทนาปราศรัยมีขัตติยบริษัทเป็นต้น แล้วทรงแสดงอภิภายตนะ ๘ และวิโมกข์ ๘ ต่อกันไปโดยลำดับเป็นต้น

เมื่อประทับอยู่ที่ปาวาลเจดีย์นั้นพอควรแก่เวลาแล้ว จึงเสด็จไปประทับพักอยู่ที่ศาลาการเปรียญ (*กูฏาคารสาลา*) ณ ป่ามหาวัน แขวงนครไพศาลี ทรงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์ที่อยู่ในนครไพศาลีทั้งหมด ครั้นแล้วก็ทรงประทานพระโอวาทเนื่องด้วยอภิญญาสิตธรรมแก่เหล่าภิกษุสงฆ์ที่เข้าประชุมอยู่ ณ ที่นั้น วันต่อมาได้เสด็จไปประทับอยู่ ณ บ้านภัณฑคาม และได้ทรงแสดงอริยธรรม ๔ ประการคือ ศีล สมาธิ ปัญญา และวิมุตติ โปรดภิกษุสงฆ์ ครั้นแล้วจึงพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เสด็จไปยังบ้านหัตถิคาม บ้านอัมพคาม และบ้านชัมพุคามโดยลำดับจนถึงเมืองโภคนคร แล้วประทับพักอยู่ ณ อานันทเจดีย์แขวงเมืองโภคนครนั้น และได้ทรงแสดงมหาประเทศ ๔ ฝ่ายพระสูตร โปรดภิกษุสงฆ์อยู่ ณ ที่นั้น

ครั้นทรงประทับพักอยู่ ณ แขวงเมืองโภคนครพอควรแก่เวลาแล้ว จึงพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เสด็จไปประ

ทับพักอยู่ที่สวนอัมพวัน ของนายจุนทะ กัมมารบุตร แขวงเมืองปาวา และได้ประทานพระโอวาทโปรดนายจุนทะ ด้วยธรรมกถาต่าง ๆ จนนายจุนทะเกิดความเลื่อมใสในพระธรรมเทศนา ครั้นวันรุ่งขึ้น ได้ถวายภัตตาหารที่ปรุงด้วยเนื้อสุกรอ่อน ซึ่งทำให้พระองค์อาพาธอย่างหนัก จนลงพระโลหิตเป็นที่สุด จวนจะเสด็จปรินิพพานทีเดียว ดังที่ทราบกันแล้วโดยมาก ต่อจากนั้นได้เสด็จออกจากสวนอัมพวันของนายจุนทะทรงมุ่งตรงไปยังนครกุสินารา และได้ทรงแวะพักอยู่ที่ร่มไม้ในระหว่างทางแห่งหนึ่ง แล้วทรงรับสั่งให้ท่านพระอานนท์ช่วยหาน้ำดื่มมาถวาย เพื่อแก้ความกระหายน้ำ พระเถระได้นำบาตรไปตักน้ำที่แม่น้ำกกุธานทีมาถวาย ครั้นทรงดื่มน้ำแก้กระหายแล้ว ได้ทรงพักผ่อนพระอิริยาบถอยู่ ณ ที่นั้น ขณะที่ทรงพักผ่อนอยู่ ณ ร่มไม้นั้น ท่านปุกกุสะ มัลลบุตร ซึ่งเป็นโอรสของเจ้ามัลลกษัตริย์ชาวนครกุสินารา ได้เดินทางมาจากนครกุสินารา จะไปยังเมืองปาวา ได้พบพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้เข้าไปเฝ้า แล้วได้กราบทูลสนทนาปราศรัยกับพระองค์ถึงเรื่องสันติวิหารธรรม อันพวกบรรพชิตผู้รักความสงบชอบอยู่ด้วยวิหารธรรมเช่นนั้น (*คือเข้าฌานสมาบัติ*)

ครั้นแล้วจึงได้ถวายผ้าคู่สิงคิวรรณ ๒ ผืน แด่พระผู้มีพระภาคเจ้า

ขณะที่ทรงพักผ่อนอยู่ ณ ร่มไม้ดังกล่าวแล้วนั้น ได้ทรงรับสั่งกับท่านพระอานนท์ว่า "*ดูก่อนอานนท์! ในปัจฉิมยามแห่งราตรีวันนี้แล ความปรินิพพานของเราตถาคต จักมีในระหว่างแห่งไม้สาละทั้งคู่ ในส่วนสาลวันของพวกมัลลกษัตริย์ ซึ่งเป็นที่แวะพักในเขตนครกุสินารา มาเถิดอานนท์! พวกเราพากันไปยังแม่น้ำกกุธานทีเถิด*" ดังนี้ ครั้นทรงรับสั่งดังนั้นแล้ว จึงพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เสด็จไปยังแม่น้ำกกุธานที ลงสรงสนานและเสวยเสร็จแล้วเสด็จขึ้นไปประทับพักผ่อนอยู่ที่ป่ามะม่วง (*ซึ่งมีอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำกกุธานทีนั้น*) และได้ทรงรับสั่งให้ท่านพระอานนท์ไปปลอบนายจุนทะ เพื่อไม่ให้มีความเสียใจในภายหลัง โดยทรงรับสั่งให้ปลอบว่า "*บิณฑบาต ๒ คราว มีผลและวิบากเสมอกัน ๆ ได้แก่มีผลและอานิสงส์มากยิ่งกว่าบิณฑบาตเหล่าอื่นคือ พระตถาคตเสวยบิณฑบาตใดแล้วได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ (ครั้งแรก) ๑ และเสวยบิณฑบาตใดแล้ว ได้ปรินิพพานด้วยอุปาทิเสสนิพพาน*

ธาตุ (ครั้งสุดท้ายนี้) ๑ บิณฑบาต ๒ คราวนี้ มีผลและวิบากเสมอกัน ๆ ได้แก่มีผลและอานิสงส์มากยิ่งกว่าบิณฑ-บาตเหล่าอื่น กรรม (คือการถวายบิณฑบาตครั้งสุดท้ายนี้) ที่เป็นไปเพื่ออำนวยผลให้มี อายุ วรรณ สุข ยศ และความเป็นใหญ่ยิ่ง อันนายจุนทะ กัมมารบุตร ได้สั่งสมไว้ดีแล้ว'' ดังนี้ ท่านพระอานนท์ก็ไปปลอบตามที่ทรงรับสั่งดังกล่าวแล้ว

ครั้นกาลต่อมา พระผู้มีพระภาคเจ้า พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ได้เสด็จข้ามแม่น้ำหิรัญญวดีไปยังสวนสาลวันของพวกมัลลกษัตริย์ที่นครกุสินารา แล้วประทับบนพระแท่นซึ่งเป็นที่เสด็จปรินิพพาน ณ สวนสาลวโนทยานดังกล่าวแล้วนั้น แล้วทรงสำเร็จสีหไสยาโดยข้างเบื้องขวา (บรรทมตะแคงขวา) ผินพระเศียรไปทางทิศอุดร มีพระสติสัมปชัญญะบริบูรณ์ และทรงอธิษฐานว่า จักไม่เสด็จลุกขึ้นอีกต่อไป (ในอรรถกถามหาปรินิพพานสูตร ท่านกล่าวไว้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกจากปาวานคร ไปถึงสวนสาลวันแขวงกุสินารานครในเวลาเย็นเมื่อพระอาทิตย์อัสดงคตไปแล้ว คือเสด็จไปถึงเวลาพลบค่ำแล้ว โดยการเดินทางเพียงวันเดียว

เท่านั้น และท่านแจ้งระยะทางไว้ว่า จากปาวานครถึงกุสินารานคร เพียง ๓ คาวุต เท่ากับ ๓๐๐ เส้นเท่านั้น ในระยะทางเท่านี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งพักผ่อน ๒๕ ครั้ง จึงเสด็จไปถึงกุสินารานคร)

ขณะที่ทรงประทับอยู่บนพระแท่นเป็นที่ปรินิพพานนั้น ได้ทรงปรารภกับท่านพระอานนท์หลายอย่าง เช่นทรงปรารภถึงอามิสบูชาและปฏิบัติบูชา อันบริษัทสักการะ เคารพ นับถือ และบูชาในพระองค์เป็นต้น และตรัสสั่งให้ท่านพระอานนท์ไปแจ้งข่าวปรินิพพานของพระองค์เป็นที่สุด แก่มัลลกษัตริย์ชาวเมืองกุสินาราว่า *"ในยามที่สุดแห่งราตรีวันนี้แล เราตถาคตจักปรินิพพาน"* ดังนี้เป็นต้น พระเถรเจ้าก็ไปแจ้งข่าวตามพระพุทธบัญชาทุกประการ ครั้นแล้วพวกมัลลกษัตริย์ก็เข้าไปถวายบังคมตามลำดับตระกูล ๆ เสร็จสิ้นไปเพียงปฐมยามแห่งราตรีวันนั้นเอง ต่อจากนั้นสุภัททปริพพาชก ได้ขออนุญาตท่านพระอานนท์เข้าเฝ้า เมื่อได้เข้าเฝ้าแล้วจึงได้กราบทูลถามถึงความสงสัยของตน ในพวกคณาจารย์เจ้าลัทธิต่าง ๆ มีท่านปูรณะ กัสสปะ เป็นต้นว่า *"ท่านคณาจารย์เหล่านั้นได้ปฏิญญาณตนว่า เป็นผู้ได้ตรัสรู้* (เห็น

ทุกสิ่งทุกอย่าง) ดังนี้ ก็ท่านคณาจารย์เหล่านั้นจะได้ตรัสรู้ตามคำกล่าวอ้างของตนหรืออย่างไร พระเจ้าข้า?"

พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสห้ามมิให้สุภัททะถามความข้อนั้น แต่ได้ทรงเตือนให้ตั้งใจฟังธรรมต่อไป ครั้นแล้วจึงทรงแสดงอริยมรรค ๘ ประการว่า "ดูก่อนสุภัททะ! อริยมรรคมีองค์ ๘ ไม่มีอยู่ในธรรมวินัยใดแล สมณะที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ก็ไม่มีอยู่ในธรรมวินัยนั้น อริยมรรคมีองค์ ๘ มีอยู่ในธรรมวินัยใดแล แม้สมณะที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ย่อมมีอยู่ในธรรมวินัยนั้น ดูก่อนสุภัททะ! อริยมรรคมีองค์ ๘ มีอยู่ในธรรมวินัยนี้แล สมณะที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ก็มีอยู่ในธรรมวินัยนี้ (แห่งเดียวเท่านั้น) วาทะของผู้อื่น (ที่ว่าตนได้ตรัสรู้นั้น) สูญเปล่าจากสมณะผู้รู้จริง ถ้าภิกษุเหล่านี้ พึงอยู่ (คือปฏิบัติ) โดยชอบธรรมไซร้ โลกก็จะไม่พึงสูญเปล่าจากพระอรหันต์ (คือท่านผู้ตรัสรู้) ทั้งหลาย ดังนี้ ต่อจากนั้น ก็ได้ตรัสปรารภวัยของพระองค์กับสุภัททปริพพาชกว่า "ดูก่อนสุภัททะ! เราตถาคต ว่าโดยวัยได้ ๒๙ ปี ได้แสวงหาว่าอะไรเป็นกุศล จึงได้บวช ตั้งแต่เราตถาคตบวชแล้ว

นับได้ ๕๑ ปีถ้วน แม้สมณะผู้มีส่วนแห่งธรรมเป็นเครื่องตรัสรู้ นอกจากธรรมวินัยนี้ ไม่มีเลย'' ดังนี้ เมื่อสุภัทท-ปริพพาชกได้ฟังดังนั้นแล้ว ก็มีความเลื่อมใส แล้วได้ทูลขอบรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระพุทธองค์แล้ว ได้เริ่มทำความเพียร ไม่นานนักก็ได้บรรลุเป็นพระอรหันตขีณาสพเป็นปัจฉิมสักขิสาวกองค์สุดท้าย ของพระพุทธเจ้าในราตรีวันนั้นเอง (คือได้บรรลุเป็นพระอรหันต์เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่เสด็จปรินิพพาน พอจวนจะรุ่งอรุณพระองค์ก็เสด็จปรินิพพาน ดังที่ทราบกันแล้วโดยมาก)

ก็มติที่ ๒ ที่เห็นว่า พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานเมื่อมีพระชนมายุ ๘๐ ปี ที่นำมาพิจารณานั้น ก็สมจริงกับเรื่องที่กล่าวมาแล้วนี้ทุกประการ เพราะพระดำรัสที่ทรงปรารภวัยของพระองค์กับท่านพระอานนท์ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นก็เป็น ๘๐ ปี และที่ทรงปรารภกับสุภัททะในวรรคต้นนี้ เมื่อบวก ๒๙ เข้ากับ ๕๑ ก็เท่ากับ ๘๐ ปีพอดี แม้ในคัมภีร์อรรถกถาทั้งหลาย พระอาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์นั้น ๆ ก็ได้อธิบายไว้สมกับที่กล่าวมาแล้วนี้ทุกอย่าง โดยท่านแบ่ง

ระยะกาลไว้ดังนี้คือ เมื่อพระองค์ยังทรงครองฆราวาสอยู่ คือ ยังไม่ได้เสด็จออกผนวช มีพระชนมายุ ๒๙ ปี เมื่อทรงผนวชแล้วได้ทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ ๖ ปีจึงได้ตรัสรู้ ครั้นตรัสรู้แล้ว ทรงแสดงธรรมโปรดสรรพสัตว์อยู่ *(คือทรงทำพุทธกิจอยู่)* ๔๕ ปี แล้วก็เสด็จปรินิพพานในปีที่ ๔๕ นั้น เมื่อรวม ๓ ระยะกาลที่กล่าวมาแล้วนี้ คือ ๒๙+๖+๔๕ ก็เท่ากับ ๘๐ ปีพอดี

อนึ่ง ถ้าจะคำนวณนับสถานที่ที่พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาตามลำดับพระชนมายุ ซึ่งปรากฏในปกรณ์อรรถกถาทั้งหลายมากแห่ง ก็ได้ ๘๐ ปีพอดี ดังนี้ คือ:—

พรรษาที่ ๑ พระชนมายุ ๓๕ ปี ทรงจำพรรษาอยู่ที่ป่าอิสิปตนมิคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี

พรรษาที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ พระชนมายุ ๓๖-๓๗-๓๘ ปี ทรงจำพรรษาอยู่ที่เวฬุวนาราม แขวงเมืองราชคฤห์

พรรษาที่ ๕ พระชนมายุ ๓๙ ปี ทรงจำพรรษาอยู่ที่กูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน แขวงเมืองไพศาลี

พรรษาที่ ๖ พระชนมายุ ๔๐ ปี ทรงจำพรรษาอยู่ที่มกุฏบรรพต แขวงเมืองมคธประเทศ *(คืออยู่ในอาณาเขตเมืองราชคฤห์)*

พรรษาที่ ๗ พระชนมายุ ๔๑ ปี ทรงจำพรรษาอยู่ที่ภพดาวดึงส์ ประทับอยู่ ณ พระแท่นบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ คราวเสด็จไปเทศนาโปรดพุทธมารดา

พรรษาที่ ๘ พระชนมายุ ๔๒ ปี ทรงจำพรรษาอยู่ที่เภสกพาวัน ป่าไม้เพกา แขวงภัคคราชชนบท

พรรษาที่ ๙ พระชนมายุ ๔๓ ปี ทรงจำพรรษาอยู่ที่ป่าปาลิเลยยกวนสถาน แขวงเมืองโกสัมพี *(คราวที่พวกภิกษุชาวเมืองโกสัมพีวิวาทกัน)*

พรรษาที่ ๑๐ ที่ ๑๑ พระชนมายุ ๔๔-๔๕ ปี ทรงจำพรรษาอยู่ที่ราวป่าใกล้บ้านพราหมณ์ ชื่อ สาเลยยกคาม แขวงเมืองโกศลรัฐ

พรรษาที่ ๑๒ พระชนมายุ ๔๖ ปี ทรงจำพรรษาอยู่ที่ใต้ต้นสะเดา ที่นเฬรุยักษ์รักษา แขวงเมืองเวรัญชา

พรรษาที่ ๑๓ พระชนมายุ ๔๗ ปี ทรงจำพรรษาอยู่ที่ภูเขาปาลิเลยยกบรรพต

พรรษาที่ ๑๔ พระชนมายุ ๔๘ ปี ทรงจำพรรษาอยู่ที่เชตวันวิหาร แขวงเมืองสาวัตถี

พรรษาที่ ๑๕ พระชนมายุ ๔๙ ปี ทรงจำพรรษาอยู่ที่นิโครธาราม แขวงเมืองกบิลพัสดุ์ คราวเสด็จโปรดพระประยูรญาติ

พรรษาที่ ๑๖ พระชนมายุ ๕๐ ปี ทรงจำพรรษาอยู่ที่เมืองอาฬวี เพื่อโปรดอาฬวกยักษ์

พรรษาที่ ๑๗-๑๘-๑๙ พระชนมายุ ๕๑-๕๒-๕๓ ปี ทรงจำพรรษาอยู่ที่เวฬุวนาราม แขวงเมืองราชคฤห์

พรรษาที่ ๒๐ ถึง ๒๙ รวม ๑๐ ปี พระชนมายุ ๕๔ ถึง ๖๓ ปี ทรงจำพรรษาอยู่ที่เชตวันวิหาร แขวงเมืองสาวัตถี

พรรษาที่ ๓๐ ถึง ๓๕ รวม ๖ ปี พระชนมายุ ๖๔ ถึง ๖๙ ปี ทรงจำพรรษาอยู่ที่บุพพาราม แขวงเมืองสาวัตถี

พรรษาที่ ๓๖ ถึง ๔๔ รวม ๙ ปี พระชนมายุ ๗๐ ถึง ๗๘ ปี ทรงจำพรรษาอยู่ที่เชตวันวิหาร แขวงเมืองสาวัตถี

พรรษาที่ ๔๕ พระชนมายุ ๗๙ ปี ทรงจำพรรษาอยู่ที่บ้านเวฬุวคาม แขวงเมืองไพศาลี

เมื่อเสด็จออกพรรษาที่บ้านเวฬุวคาม แขวงเมืองไพศาลี ภายในกลางเดือน ๑๑ นั้นแล้ว ก็เสด็จพุทธดำเนินมุ่งไปยังกรุงกุสินารา จนถึงกลางเดือน ๖ ซึ่งเป็นคราวเสด็จปรินิพพานดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั่นเอง เมื่อถึงกลางเดือน ๖ ในปีนั้น พระชนมายุของพระองค์ก็ครบ ๘๐ ปีพอดี

อนึ่ง ถ้าจะคำนวณปีที่พระองค์ประสูติ และปีที่เสด็จปรินิพพาน ซึ่งอาจารย์โหราศาสตร์ทั้งหลายผู้ชำนาญได้คำนวณไว้ ก็นับได้ ๘๐ ปีพอดี คือ พระองค์ประสูติวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ วันพุธ ปีจอ ตรงกับวันที่ ๑๘ พฤษภาคม อัญชันศักราช ๖๘ เวลา ๑๑.๐๐ น. (*๕ โมงเช้า*) เสด็จปรินิพพาน วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ วันจันทร์ ปีมะเส็ง ตรงกับวันที่ ๑๕ พฤษภาคม อัญชันศักราช ๑๔๗ เวลา ๕.๕๐ น. (*จวนย่ำรุ่ง*) ในระหว่างปีจอ อัญชันศักราช ๖๘ ถึงปีมะเส็ง อัญชันศักราช ๑๔๗ รวมเป็น ๘๐ ปีพอดี

เพราะฉะนั้น พระดำรัสที่ทรงปรารภวัยของพระองค์กับท่านพระอานนท์และท่านสุภัททะทั้ง ๒ แห่งที่กล่าวมาแล้วก็ดี ระยะกาลทั้ง ๓ ที่พระอาจารย์ทั้งหลายผู้รจนาคัมภีร์

อรรถกถา ได้อธิบายไว้ในอรรถกถาแห่งพระสูตรนั้น ๆ ที่กล่าวมาแล้วก็ดี พุทธนิวาสถานที่ประทับทรงจำพรรษา ๑๘ ตำบลที่กล่าวมาแล้วก็ดี และการคำนวณปีที่พระองค์ประสูติและปีที่เสด็จปรินิพพานของอาจารย์โหราศาสตร์ทั้งหลายคำนวณไว้ที่กล่าวมาแล้วก็ดี ย่อมเป็นอันลงสันนิษฐานได้ว่า *พระองค์เสด็จปรินิพพานเมื่อมีพระชนมายุ ๘๐ ปีพอดี หาใช่เสด็จปรินิพพานเมื่อมีพระชนมายุ ๑๐๐ ปีเลย* เพราะมหาปรินิพพานสูตรนี้ พระองค์ทรงรับสั่งจวนจะเสด็จปรินิพพานอยู่แล้ว ไม่กี่เดือนกี่วันเลย คือ ทรงรับสั่งกับท่านพระอานนท์ภายในพรรษา อันเป็นปัจฉิมพรรษา คือพรรษาที่ ๔๕ อันเป็นพรรษาที่สุด ดังกล่าวแล้วข้างต้นนั้น คำว่า "ภายในพรรษา" นั้น จะเป็นวันไหนเดือนไหน บาลีมิได้ระบุไว้เลย แต่ก็พอจะสันนิษฐานได้ว่า คงเป็นภายในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ซึ่งเป็นวันเข้าพรรษา ไปจนถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ อันเป็นวันปวารณาออกพรรษา ต้องทรงรับสั่งภายใน ๓ เดือนนี้เอง ไม่เดือนใดก็เดือนหนึ่ง ส่วนการที่พระองค์ทรงปลงอายุสังขารนั้น ตามคัมภีร์อรรถกถาทั้งหลายดังที่กล่าวมาแล้ว ต้องเป็นวันเพ็ญกลางเดือน ๓ แน่นอน

เพราะทรงรับสั่งว่า *"โดยล่วงไป ๓ เดือน ตั้งแต่เดือนนี้ เราตถาคตจักปรินิพพาน"* ดังนี้ นับตั้งแต่กลางเดือน ๓ ถึงกลางเดือน ๖ ก็ได้ ๓ เดือนพอดีดังที่กล่าวมาแล้ว และที่ทรงปรารภกับสุภัททะนั้น ก็ทรงปรารภในวันเพ็ญกลางเดือน ๖ ซึ่งเป็นยามราตรีที่จะเสด็จปรินิพพานนั่นเอง จะเป็นวันอื่นหรือเดือนอื่นไม่ได้เลย เมื่อทรงรับสั่งกับสุภัททะแล้ว สุภัททะก็ทูลขอบวช เมื่อได้บวชแล้วก็ได้ทำความเพียรจนได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในราตรีวันนั้นเอง ต่อจากที่ทรงรับสั่งกับสุภัททะและประทานบวชให้แล้ว ได้ทรงรับสั่งกับท่านพระอานนท์อีก ๕ เรื่อง คือ ทรงตั้งพระธรรมและวินัย ที่พระองค์ทรงแสดงบัญญัติไว้แล้ว เป็นศาสดาแทนพระองค์ ๑ ทรงรับสั่งให้พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย เรียกกันและกันด้วยคารวโวหาร ตามที่บวชก่อนและบวชภายหลัง ๑ ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ถอนสิกขาบทเล็กน้อย ในเมื่อปรารถนาจะถอน ๑ ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ลงพรหมทัณฑ์แก่ฉันนะภิกษุ ๑ และทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ที่ประชุมอยู่ ณ ที่นั้น ตั้งกระทู้ถามข้อสงสัยในพระรัตนตรัย มรรคผลและในข้อปฏิบัติของตน ๑ ครั้นทรงรับสั่งดังนั้นแล้ว

จึงได้ตรัสปัจฉิมวาจาเตือนภิกษุทั้งหลายมิให้ประมาท ในอวสานที่สุดว่า "หนฺททานิ ภิกฺขเว อามนฺตยามิ โว วยธมฺมา สงฺขารา อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ" *"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! บัดนี้เราตถาคตขอเตือนเธอทั้งหลายว่า สังขารทั้งหลาย มีความเสื่อมเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงยังกิจทั้งปวงให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด"* ดังนี้ ครั้นตรัสเตือนดังนี้แล้ว ก็มิได้ตรัสอะไรอีกเลย ต่อแต่นั้น ก็ทรงบริกรรมเข้าฌานสมาบัติเฉพาะพระองค์เอง แล้วก็เสด็จปรินิพพานในยามที่สุดแห่งราตรีวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ นั่นเอง ฉะนั้น จึงเป็นอันลงสันนิษฐานได้แน่นอนว่า *"พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานเมื่อมีพระชนมายุได้ ๘๐ ปี หาใช่เสด็จปรินิพพานเมื่อมีพระชนมายุได้ ๑๐๐ ปี เลย"* เพราะมีหลักฐานอ้างอิงดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น.

อนึ่ง มติแรกที่เห็นว่า *"เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลกราบทูลสดุดีเช่นนั้นแล้ว ต่อจากนั้น พระพุทธเจ้ายังเสด็จเที่ยวจาริกไปเทศนาโปรดสรรพสัตว์อยู่อีกหลายปี (คือยังเสด็จเที่ยวเทศน์โปรดสัตว์อยู่อีกถึง ๒๐ ปี จึงเสด็จปรินิพพาน) หาใช่เสด็จปรินิพพานเมื่อมีพระชนมายุ*

๘๐ ปีเลย ต้องเสด็จปรินิพพานเมื่อมีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี แน่นอน'' ดังนี้ ข้อนี้ก็ไม่มีหลักฐานที่ไหน จะนำมาเป็นเครื่องพิสูจน์ให้เห็นว่า พระองค์เสด็จไปเที่ยวเทศน์โปรดสัตว์ที่ไหนบ้าง เพราะทั้งในบาลีและอรรถกถาก็มิได้กล่าวระบุไว้ชัดเลย จะมีกล่าวไว้ในอรรถกถาบ้าง ก็เพียงบางตอนเท่านั้น เช่น อรรถกถาธรรมบทบ้างและอรรถกถาแห่งภัททสาลชาดกในทวาทสนิบาตเป็นต้นบ้าง ในอรรถกถาทั้ง ๒ นี้ ท่านกล่าวความไว้เหมือนกัน คือคราวที่พระพุทธองค์เสด็จไปห้ามทัพของพระเจ้าวิฑูฑภะ ซึ่งกรีธาทัพไปปราบพวกเจ้าศากยะ ๔ ครั้ง เพราะเหตุที่พระเจ้าวิฑูฑภะถูกพวกเจ้าศากยะดูหมิ่นสัญชาติเท่านั้น นอกนั้นจะมีกล่าวไว้บ้าง เช่น อรรถกถาธรรมเจติยสูตร ก็กล่าวไว้เพียงตอนที่พระเจ้าปเสนทิโกศลสวรรคตเท่านั้น ไม่ได้กล่าวให้พิสดารออกไปเลย อนึ่ง มติที่แรกยังแสดงความเห็นต่อไปอีกว่า *''การที่พระเจ้าวิฑูฑภะ กรีธาทัพไปจากกรุงโกศลรัฐ จนกว่าจะไปถึงกรุงกบิลพัสดุ์นั้น ต้องเป็นเวลาแรมปีแรมเดือน ไม่ใช่จะไปถึงได้โดยรวดเร็ว เพราะกรุงโกศลรัฐกับกรุงกบิลพัสดุ์อยู่ห่างไกลกัน และการกรีธาทัพไปสมัยครั้ง*

๒๕๐๐ ปีเศษมาแล้วนั้น ต้องเดินเท้าไป ไม่มีรถยนต์ รถไฟหรือเครื่องบินอย่างทุกวันนี้" ดังนี้ ข้อนี้ ถ้าจะพิจารณาตามหลักภูมิศาสตร์และแผนที่ของประเทศอินเดียสมัยครั้งพระเจ้าอโศกมหาราชแล้ว แคว้นทั้ง ๒ นั้น ตั้งอยู่ไม่ห่างไกลกันเท่าใดนัก คือตามหนังสือพุทธศาสนาของโปรเฟซเซ่อร์ ฤย พี่โนต์ ชาวฝรั่งเศสแต่งไว้ ท่านโปรเฟซเซ่อร์คนนี้ได้บันทึกระยะทางจากกรุงโกศลรัฐ ถึงกรุงกบิลพัสดุ์ไว้อย่างละเอียดดังนี้ คือ โกศลรัฐ อันเป็นที่ตั้งของนครหลวงชื่อสาวัตถี ปัจจุบันนี้เรียกว่า สะเหต-มะเหต (Sabet–mahet) ตั้งอยู่ระหว่างภูเขาหิมาลัยกับแม่น้ำคงคาตอนกลาง ทิศเหนือจดภูเขาเนปาล ทิศตะวันตกและทิศใต้จดแม่น้ำคงคา ทิศตะวันออกจดแคว้นกาสีกับมคธ อันมีชื่อว่ากรุงราชคฤห์ กรุงสาวัตถีตั้งอยู่ฝั่งลำน้ำรับดิ (Rupdi) ริมเชิงเขาห่างจากเขตโอธะ (Outh) ราว ๘๐ กิโลเมตร และทิศใต้ห่างจากแดนเนปาลราว ๕๐ กิโลเมตร สักกชนบท อันมีนครหลวงชื่อกบิลพัสดุ์ บัดนี้อยู่แขวงเนปาล ตั้งอยู่ทิศตะวันออกของแคว้นโกศลรัฐ เมื่อคิดรวมระยะทางจากกรุงโกศลรัฐ ถึงกรุงกบิลพัสดุ์ตามบันทึกที่กล่าวมานี้แล้ว

ก็เพียง ๑๓๐ กิโลเมตรเศษ ๆ เท่านั้น ราว ๆ กรุงเทพ ฯ ถึงจังหวัดนครนายกเท่านั้น และอาณาเขตทั้งสองแคว้นนั้น ก็ติดต่อจดกันนั่นเอง ไม่ห่างไกลกันเท่าไรนักดังกล่าวมาแล้ว

เพราะฉะนั้น การกรีธาทัพของพระเจ้าวิฑูฑภะ จากกรุงโกศลรัฐไปยังกรุงกบิลพัสดุ์ โดยใช้พลช้างพลม้าหรือพลเดินเท้าเป็นต้น ก็คงไม่ถึงแรมปีแรมเดือนกระมัง เพราะระยะทางก็เพียง ๑๓๐ กิโลเมตรเศษ ๆ เท่านั้น อาจจะเดินกรีธาทัพไปถึงได้อย่างนานเพียง ๑ สัปดาห์เท่านั้น หรืออย่างเร็วก็เพียง ๓ วันเป็นอย่างช้า อนึ่ง การกรีธาทัพสมัยโบราณตามที่ปรากฏทั้งในบาลีและอรรถกถา ก็มีอยู่ ๔ หมวด คือ หัตถานีกะ พลช้าง ๑ อัสสานีกะ พลม้า ๑ รถานีกะ พลรถ ๑ ปัตตานีกะ พลเดินเท้า ๑ บรรดาพลรบทั้ง ๔ หมวดนี้ พลม้า คือ ทหารม้า พลรถ คือ กองรถรบ และพลเดินเท้า คือ ทหารราบ ก็เป็นพลที่เดินเร็วอยู่แล้ว แม้จะไม่มีรถยนต์เป็นต้นอย่างทุกวันนี้ก็ตาม การกรีธาทัพก็ต้องไปทั้งกลางวันและกลางคืน เพื่อไม่ให้ฝ่ายที่เป็นปรปักษ์รู้ตัวก่อน จะมัวชักช้ารีรออยู่ไม่ได้มิใช่หรือ ? เมื่อเป็นเช่นนี้ การยกพลกรีธาทัพของพระเจ้า

วิฑูฑภะในคราวนั้น ก็ต้องไปถึงเขตกรุงกบิลพัสดุ์ได้เพียงภายใน ๑ สัปดาห์เป็นอย่างช้า หรืออย่างเร็วก็เพียง ๓ วันเท่านั้น จะเป็นแรมปีแรมเดือนดังที่เข้าใจนั้นไม่ได้เลย เพราะระยะทางก็ไม่ไกลกันเท่าไรนัก เพียง ๑๓๐ กิโลเมตรเศษ ๆ เท่านั้น คราวนั้น พระเจ้าวิฑูฑภะกรีธาทัพไป ๔ ครั้ง แต่จะเป็นในระหว่างเดือนไหนปีไหน ทั้งบาลีและอรรถกถามิได้กล่าวระบุไว้ชัดเลย เมื่อสันนิษฐานตามนัยอรรถกถาธรรมบทแล้ว น่าจะเป็นตั้งแต่เหมันตฤดู คือ ฤดูหนาวตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ ไปจนถึงคิมหันตฤดู คือ ฤดูร้อนตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๔ ไป เพราะในอรรถกถาธรรมบทนั้นกล่าวไว้ว่า *"เมื่อพระเจ้าวิฑูฑภะฆ่าพวกเจ้าศากยะหมดแล้ว ก็กรีธาทัพกลับไปพักพลอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำอจิรวดีในเวลาราตรี เวลานั้นอากาศอบอ้าวร้อนจัด พวกพลนิกายบางเหล่าลงไปพักนอนอยู่ที่หาดทรายภายในแม่น้ำบางพวกนอนอยู่บนบก และในเวลาราตรีคืนวันนั้น ฝนก็ตกลงมาอย่างหนัก ซึ่งมิใช่ฤดูกาลเลย ห้วงน้ำก็ไหลบ่ามาทุกทิศทุกทาง ได้พัดเอาพระเจ้าวิฑูฑภะพร้อมทั้งหมู่พลนิกายไปถึงมหาสมุทร และได้ตายไปในท่ามกลาง*

มหาสมุทรทั้งหมดนั้นเอง" ข้อความตอนนี้แสดงว่าต้องเป็นฤดูแล้ง ไม่ใช่ฤดูฝนเลย พระเจ้าวิฑูฑภะกรีธาทัพไปครั้งแรก พระพุทธเจ้าทรงทราบเข้า ก็เสด็จไปห้ามทัพ ส่วนพระเจ้าวิฑูฑภะเสด็จเข้าไปเฝ้า ครั้นทรงสนทนาปราศรัยแล้ว ทรงดำริว่า "พระศาสดาจักเสด็จมาเพื่อทรงประสงค์รักษาหมู่พระประยูรญาติ" จึงถวายบังคมพระศาสดาแล้วก็เสด็จกลับ แม้พระศาสดาก็เสด็จกลับเหมือนกัน แม้ครั้งที่ ๒ ที่ ๓ พระศาสดาก็เสด็จไปห้ามในที่นั้นเหมือนกัน พระเจ้าวิฑูฑภะก็เสด็จกลับเช่นเดียวกัน ส่วนครั้งที่ ๔ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพิจารณาเห็นว่า บุพพกรรม คือ กรรมเก่าที่พวกเจ้าศากยะเคยทำมาแล้วแต่กาลหนหลัง จะตามสนองผล ใคร ๆ ก็ไม่สามารถจะห้ามได้ พระองค์จึงมิได้เสด็จไปในครั้งที่ ๔ แต่ในอวสานที่สุด ก็ต้องวอดวายพินาศไปทั้ง ๒ ฝ่ายดังกล่าวมาแล้ว เรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า "*ให้ทุกข์แก่ท่าน ทุกข์นั้นถึงตัว"* ดังนี้

เพราะเหตุผลดังกล่าวมาแล้วข้างต้นทั้งหมดนั้นแล เป็นอันประมวลความได้แล้วว่า เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปห้ามทัพของพระเจ้าวิฑูฑภะทั้ง

๓ ครั้งดังกล่าวแล้วนั้น พระองค์ก็มิได้เสด็จเที่ยวจาริกไปเทศน์โปรดสรรพสัตว์ที่ไหนอีก ซึ่งจะเป็นเครื่องพิสูจน์ให้เห็นได้ดังกล่าวมาแล้ว และขณะที่พระองค์เสด็จไปห้ามทัพนั้น พระองค์ก็ประทับอยู่ที่เมทฬุปนิคม แคว้นสักกชนบทนั่นเอง เมื่อทรงห้ามทัพคราวนั้นแล้ว ก็เสด็จพุทธดำเนินไปยังกรุงกุสินารานคร เพื่อเสด็จไปปรินิพพานในนครนั้นดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น และก็เสด็จปรินิพพานในปีนั้นเอง เพราะฉะนั้น จึงเป็นอันลงสันนิษฐานได้แน่นอนว่า *"พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานเมื่อมีพระชนมายุ ๘๐ ปี หาใช่เสด็จปรินิพพานเมื่อมีพระชนมายุ ๑๐๐ ปีเลย"* เพราะมีหลักฐานเป็นเครื่องพิสูจน์ดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นแล.

พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด ดิวพร ๗๔ ซอยรัชฎภัณฑ์ ถนนราชปรารภ
วงเวียนมักกะสัน ดุสิต พระนคร โทร.๗๐๗๕๒ นายจรัส วันทนทวี ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๐๓